

Pujskovi zažigalni (?) naočniki

(William Golding: *Gospodar muh*)

Če govorimo o najbolj razvpiti pomoti glede dejstev v romanu dvajsetega stoletja, potem sta to prav gotovo nesmiselna optika in pirotehnika v *Gospodarju muh* Williama Goldinga. Ogenj in kurjenje imata v Goldingovi zgodbi osrednje mesto. Signalni kres, ki mu pisatelj dovoli, da poide prav takrat, ko preleti otroško gručo letalo, zaznamuje kritični trenutek, ko se civilizirano sodelovanje med fanti na otoku sesuje. Gozdni požar, ki ga na vrhuncu pripovedi zaneti Jack, da bi z dimom spravil na plan Ralpa, pa označuje rastoče zmagošlavje barbarstva.

Priprava, s katero delajo ogenj otroci pri Goldingu, so Pujskovi naočniki. Prizor, v katerem odkrijejo njihovo vrednost, je eden tistih trenutkov v romanu, ki se najbolj vtisnejo v spomin. Dečki ugotovijo, da nimajo vžigalic. Nekateri od njih se (brez dvoma iz knjige *Koralni otok*) medlo spominjajo trika z dvema palicama, nobeden pa čisto dobro ne ve, kako se to napravi. Kar pride iz gozda Pujsek, debelušni Prometej, in »večerna sončna luč se mu je lovila v naočnike« (ta in drugi navedki iz romana so prevod Mire Mihelič, op. prev.):

Jack je v trenutku pokazal proti njemu:

»Naočniki – uporabimo jih namesto zažigalne leče!« [...] Začelo se je suvanje in prerivanje in uradno poveljevanje. Ralph je premikal leči sem ter tja, zdaj od te strani, zdaj od one, dokler se ni žareče bela podoba zahajajočega sonca pokazala na kosu trdega lesa. Skoraj v hipu se je vzdignila tanka kačica dima, da je moral zakašljati. Tudi Jack je klečal in narahlo pihal, da se je dim sukljal na drugo stran; stebriček je bil čedalje debelejši in nazadnje je zamigljaval bled plamenček. Plamen je bil sprva skoraj neviden, ker je bila sončna svetloba tako močna, potlej pa je objel drobne vejice in se razrasel, dobil več barve in se spotegnil proti dračju, ki je zaprasketalo z ostrimi poki. Ognjeni jeziki so lizali više in više in fantje so bruhnili v veselo norenje.

»Moji naočniki!« je zatulil Pujsek. »Daj mi nazaj naočnike!« (Str. 41–42.)

Bralec sklepa, da je Pujsek kratkoviden in brez očal tako rekoč slep. Vse, kar lahko vidi, je »sama megla, nič drugega. Komaj vidim roko pred nosom ...« (Str. 42.)

Prizor, ki opisuje »odkritje ognja«, je natančna vzporednica svojega dvojnika v *Koralnem otoku*, besedilu, ki je bilo Goldingov vir. Sonce zahaja. Ralph, Jack in Peterkin se pripravljajo na prvo noč na otoku.

Zdaj pa se nam je prvič posvetilo, da nimamo pripomočkov, s katerimi bi zanetili ogenj.

»No, pa smo tam! Kaj pa zdaj?« je rekel Peterkin, oba pa sva uprla pogled v Jacka, tako kot zmeraj, kadar je nastala kaka težava. Ta je bil videti nemalo zbeگان.

»Na obali je zagotovo dovolj kremen,« je rekel, »ampak kremen je čisto brez koristi, če nimaš zraven še jekla. Vendar pa moramo poskusiti.« Ko je to rekel, je odšel na obalo in se kmalu vrnil z dvema kremenjakoma.

In ta dva sta res brez koristi. Čeprav ju drgnejo ob jekleni trak in ob sekiro, ne morejo ukresati iskre. Na lepem pa dobi Peterkin navdih: »'O, jo že imam!' je zaklical in planil na noge, 'daljnogled – tista velika leča na koncu je zažigalna!' 'Pozabil si, da nimamo sonca,' sem rekel.« (Str. 30 v izvirniku.) Jack končno le najde rešitev: tetiva loka, s katero vrtiliš leseno palico na drugem kosu lesa tako hitro in močno, da se bo zaradi trenja končno pokazal plamenček.

Zdi se, da je Peterkin boljši opazovalec kot William Golding. Ve namreč, da bo delovalo povečevalno steklo, tisto, ki je na daljnogledu bolj oddaljeno od opazovalca, in ne pomanjševalno (če je to prava beseda), ki je tik pred njegovim očesom. Jasno je tudi, da je moral imeti Golding v mislih prav ta odlomek, ko je razvil vzporedni prizor v *Gospodarju muh*. Dobesedno je ponovil vzklik »Zažigalne leče!«. Bralca pa je štirikrat opozoril, da se mrači (kot v *Koralnem otoku*) in da se je sonce »spustilo še nižje« (str. 36), omenjal »poševne sončne žarke« (str. 40), »večerno sončno luč« (str. 41) in »zahajajoče sonce« (str. 41). Skoraj dobimo občutek, kakor da bi Golding, s tem ko spominja na Peterkinov spodleteli poskus, nalašč spodbijal verjetnost prizora s Pujskovimi naočniki v funkciji zažigalnih leč.

Ključno optično hibo v Goldingovi pripovedi o Pujskovih prometejskih naočnikih je razložil T. Hampton v članku *Opombe in vprašanja* (Notes and Queries) julija 1965. Prizor s kurjenjem ognja je »nemogoč«, je poudaril gospod Hampton, ker so »leče za kratkovidnost divergentne, zato ne zbirajo sončnih žarkov v žarišče. Če bi bil Pujsek daljnoviden, potem bi nosil zbiralne leče, te pa bi zbrale svetlobo v eno točko.«

Opažanje, da pisatelj nikjer posebej ne omenja, kakšne težave z vidom ima Pujsek, je verjetno šibka obramba. Toda posreden dokaz po sklepanju iz okoliščin (na primer to, da brez očal ne more videti svoje roke pred obrazom) potrjuje Hamptonovo domnevo o kratkovidnosti. Človek bi lahko (sicer šibko) branil pisatelja tudi tako, kot sem že predlagal: da bi pokazal, kako Golding na videz vedé jemlje prizoru moč, ko poudarja zahajajoče sonce. Čisto mogoče je, da William Golding kot večina od nas ni poznal razlik med divergentnimi in zbiralnimi lečami. Gotovo pa je vedel, da potrebuješ močno sončno svetlobo, če hočeš vžgati les.

Christopher Ricks v eseju *Literatura in dejansko* (Literature and the Matter of Fact) dokazuje, da bi morali vzeti to nepravilnost resno: »Pujskova kratkovidnost in očala, ki govorijo proti njej, sta osrednja elementa v arhitekturi te knjige.« Ricks meni, da ta napaka pomeni zdravilno zmanjševanje Goldingove veličine: »Še zmeraj menim, da je *Gospodar muh* izjemen dosežek,« priznava Ricks, »sploh za prvi roman; toda če so imeli njegovi bralci oči za gledanje in niso bili kratkovidni, so že v tem lahko opazili prevzetnost in samoprecenjevanje, ki sta pokvarila njegove kasnejše romane.« Če Golding propade, torej toliko bolje.

Pujskova očala pa se znova pojavijo v *Flaubertevi papigi* (1984) Juliana Barnesa. Junak romana Geoffrey Braithwaite je slišal zgodnejšo različico

Literature in dejanskega v obliki predavanja »pred nekaj leti« na Cheltenham-skem literarnem festivalu (iz kasnejših izmenjav je jasno, da je takšno predavanje res bilo in da ga je Barnes poslušal):

Predaval je profesor s Cambridgea Christopher Ricks in njegovo izvajanje je bilo zares bleščeče ... tema je bila *Napake v literaturi in koliko pomenijo* ... Posebno sta mi padla v oči dva primera. Prvi je bil pomembno odkritje v zvezi z *Gospodarjem muh*. V znanem prizoru, ko uporabijo Pujskove naočnike za prižiganje ognja, William Golding ni upošteval zakonov optike. Pravzaprav jih je obrnil na glavo.

To je vsekakor napaka, sklene Braithwaite-Barnes, toda »Koliko to pomeni?« Ne veliko:

Kar zadeva Pujskova očala, mislim, da a) bi to opazilo zelo malo ljudi, če izvzamemo okuliste, optike in profesorje angleščine, ki jih nosijo tudi sami, in b) ko pomoto že opazijo, pa jo kratko malo razstrelijo – kot bi povzročili nadzorovano eksplozijo majhne bombe ... Napake, kakršne so Goldingove, so »zunanje napake« – neskladnosti med tistim, kar trdi knjiga, in tistim, za kar mi vemo, da je resnično. Pogosto kažejo zgolj na pomanjkanje določenega pisateljevega tehničnega znanja. Ta greh je moč oprostiti. (Str. 77–78.)

Briljantni profesor misli, da je napaka ključna; togotni romanopisec pa, da jo je mogoče oprostiti.

Problemu bi se lahko izognili, če bi opozorili na dejstvo, da v knjigah za mladino mrgoli pesniških svoboščin. V *Koralnem otoku* R. M. Ballantyna najdemo na primer enega najbolj znanih spodrseljajev v viktorijanski literaturi – tistega v zvezi s »kokosovo limonado« (Ballantyne ni bil nikoli v tropskih krajih in je domneval, da rastejo na palmah že oluščeni kokosovi orehi, takšni, kot jih dobiš v angleških trgovinah). Vendar tega *Koralnemu otoku* nihče ne zameri, kot mu tudi ne zameri smešno nemogoče zmage nad morskim psom. V pustolovskih zgodbah za dečke je takšna svoboda dovoljena. Jackova tehnika za prižiganje ognja s tetivo loka in dvema kosoma lesa meji na fantastično. Malo verjetno je, da bi uspela angleškemu šolarju, ki to počne prvič. Domorodcu bi se morda obnesla po dolgoletnih vajah. Ampak kot pravim, mladinski literaturi človek takšnih reči ne zameri preveč.

Po drugi strani pa ima Ricks zanesljivo močan argument. Na napako je prvič res opozoril malo brani *Notes and Queries* (časopis, ki ga le poredko zaslediš zunaj univerzitetnih knjižnic), vendar pa je preniknila v splošno zavest. Okulisti niso več edini, ki so zaznali napako. Celo študentje se veselo norčujejo iz nje in se ob tem počutijo pomembne. Ko smo opozorjeni nanjo, pa povzročajo že materialno škodo. »Nadzorovana eksplozija«, potrebna za to, da uniči pomoto v bralčevih mislih, dobiva razsežnosti avtomobilske eksplozije. Po drugi strani pa je boj za očala, s katerimi lahko prižgeš ogenj, tako bistven za zgodbo, da si težko predstavljam, kako bi lahko popravili to zadevo, tudi če

bi bil kak vsiljivec (zdaj ko Goldinga ni več) dovolj nesramen, da bi poskušal kaj takega. Povrhu vsega pa *Gospodar muh* v nasprotju s svojim viktorijanskim virom ni knjiga za dečke, kakršni pritiče velikodušna pesniška svoboda; je knjiga o dečkih za odrasle.

Če si knjigo pobljže ogledamo, je v njej veliko drugih neverjetnosti, ki jih moramo pogoltniti. Ko je bilo njihovo potniško letalo sestreljeno – kako so vsi ti otroci preživeli (očitno ni nobeden poškodovan), od odraslih pa nobeden? Lahko zasledimo površno omembo »prostora za potnike«, za katerega lahko sklepamo, da je pristal s pomočjo padala, tako kot konica vesoljske rakete. Verjetno ni nič narobe s tem, da roman ni poudarjal teh mehanizmov.

Ballantynova optika je sicer trdnejša od Goldingove (viktorijanski pisatelj je pač razlikoval eno lečo od druge), zato pa je geografska plat slednjega verjetnejša, prav tako pa tudi flora in favna, ki ju opisuje. *Koralni otok* je postavljen v nedoločno opisan »Pacifiški ocean« romantične domišljije. Ballantynov opis tega, kako pridejo njegovi fantje na otok, je pičel. Ralph Rover, vzgojen na zahodnoangleški obali, je nepopravljivo klateške čudi. Kot petnajstleten mornar se vkrca na *Puščico*, namenjeno na »otoke v pacifiškem oceanu«. On in fanta, s katerima si deli kajuto, Jack in Peterkin, postanejo nerazdružljivi prijatelji. *Puščica* varno obpluje »strašni« Rt Horn, vendar pa sredi viharja doživi brodolom nekje na pacifiških koralnih otokih. Kje natanko je to v najširnjšem od oceanov, ne zvemo nikoli. Na koncu romana zvemo, da je očitno najbližje pristanišče Tahiti. S kakšnim trgovanjem se ukvarja ladja, ni jasno. Lahko da gre za lov na sužnje ali pa za trgovino z njimi.

V *Gospodarju muh* so prejšnji dogodki opisani še bolj skopo, vendar dovolj natančno, da jih laže rekonstruiramo. Reaktivno letalo, polno evakuiranih mladoletnikov, je očitno namenjeno proti razmeroma varnejši Avstralaziji. V času, ko otroci pristanejo na otoku, je Evropa že prizorišče jedrske vojne, ki so ji ravno še pravočasno ušli. Pujsek je bil slišal »odrasle« govoriti, da je jedrska bomba zadela Anglijo (bilo bi zanimivo vedeti, ali je to ista bomba kot tista v Orwellovem *1984*, ki pade na Colchester). Toda kako so pristali na tem tropskem otoku, obdanem s koralnim grebenom? Kje na zemeljski obli je to? Je to Pacifik iz *Koralnega otoka*? Tako bi lahko samodejno sklepali, in to se tudi pogosto zgodi. Ko sem malo pobrskal po svoji univerzitetni knjižnici, sem na primer našel na tri »avtoritete«, ki samozavestno trdijo, da je Goldingov otok na Pacifiku ali »Južnih morjih« enako kot Ballantynov. V Macmillanovem *Casebook* se poglavje o *Gospodarju muh* začne takole:

Gospodar muh Williama Goldinga je realistična ponovitev *Koralnega otoka* R. M. Ballantyna. Skupina dečkov, katerih letalo je bilo sestreljeno med neke vrste atomsko vojno, piratsko zaživi na enem od pacifiških otokov.

Otok pa ni pacifiški, čeprav Goldingov roman zrcali mnoge Ballantynove opise lagune, koralnega grebena in pustolovskega raziskovanja otoške notranjosti.

Mark Kinkead-Weekes in Ian Gregor sta v svoji *Študiji Williama Goldinga* (*William Golding: A Study*), ki je izšla v Londonu leta 1967, prišla bliže rešitvi uganke s pripombo, da »je bilo letalo napadeno, verjetno nad Sundskim morjem, in je odvrгло potniško kabino, ki je zasilno pristala v džungli nekega priročnega otoka«. Sundsko morje je južno od Bornea. Zdi se, da sta se Kinkead-Weekes in Gregor (ki sta se med pisanjem monografije posvetovala z Goldingom) opirala na zgodnejšo rokopisno različico *Gospodarja muh* (v tistem času znano kot *Tuji iz notranjosti*, *Strangers from Within*), v kateri je bila podana natančna lokacija – blizu Nove Gvineje in Bornea.

Kljub temu pa bi morali po besedilu, ki je bilo končno pripravljeno za objavo, sklepati, da otok ne leži niti v Pacifiku niti v Sundskem morju. Ključ do tega je fragmentaren, toda prepričljiv. Ko dobi Simon epileptični napad, ga Jack Merridew odpravi z brezsrčnim: »Zmeraj se samo naredi, kakor da je omedlel. ... Ravno tako je napravil tudi v Gibraltarju; in v Addisu.« (Prev. izvirnika, str. 20.) Iz tega lahko sklepamo, da je pribežališče, kamor hočejo fante evakuirati, Zahodna Avstralija.

Načrt poleta, kot ga sporoča Jackova pripomba, je logičen, ko gre za obdobje pred reaktivci na dolge proge (*Gospodar muh* se očitno dogaja v letih 1951–1952, kmalu po tistem, ko je Sovjetska zveza konec štiridesetih razvila arzenal jedrskega orožja). Najprej letijo do Gibraltarja in tam natočijo gorivo. Druga etapa sega do Addis Abebe v Etiopiji. Tretja in zadnja gre čez Indijski ocean v Zahodno Avstralijo. Nekje med tem tretjim delom potovanja letalo prestrežejo sovjetski ali kitajski lovci z velikim akcijskim radijem.

»Potniška kabina« z dečki je pristala nekje na Maldivih ali Sejšelih, na enem od številnih koralnih otokov v Indijskem oceanu. To pojasnjuje tudi dejstvo, da jih reši britanska križarka, ki je izplula iz ene od baz vzhodno od Sueza – verjetno s Cejlona. Obenem razloži tudi to, od kod toliko zračnega prometa nad »samotnim« otokom. Ta del planeta, ki je osrednje prizorišče konflikta, ni niti približno tako zakoten, kot bi bil kak pacifiški koralni otok. In razdalja od Addis Abebe do Sundskega morja bi bila na začetku petdesetih let nemogoče dolga za letalo – pa čeprav je pisatelj na začetku morda načrtoval prav ta cilj. Kot trdi Christopher Ricks, William Golding morda ni bil kdo ve kakšen okulist. Vendar je med vojno služil v kraljevi mornarici in obplul ves svet. Naj je bil še tako kratkoviden, kar zadeva optiko, je znal zelo dobro brati pomorske zemljevide.

